

En vrickad fot räddade Ferdinand Fagerlin undan koleraan

II Uppvuxen med målningar av min släkting Ferdinand Fagerlin (1825–1907) kom jag särskilt att fästa mig vid den vackre sonen Henrys porträtt, han som tidigt blev offer för lungtuberkulos i Düsseldorf. Hur kom det sig att Fagerlin flyttade till Düsseldorf och bildade familj där, och hur var det med sjukdomspanoramats på den tiden?

Ferdinand Fagerlin hade utbildat sig till officer och börjat läsa i Uppsala när han slutligen bestämde sig för att bli konstnär. Han trivdes dock inte med den torra utbildningen på Konstakademien i Stockholm. Men i och med en epokgörande utställning 1850 fick han nya impulser. Stockholmsspubliken fick då göra bekantskap med två norska konstnärer, som visade något helt nytt och friskt, fjärran från schablonartade sydländska bilder: nordiska motiv av folkliv och landskap.

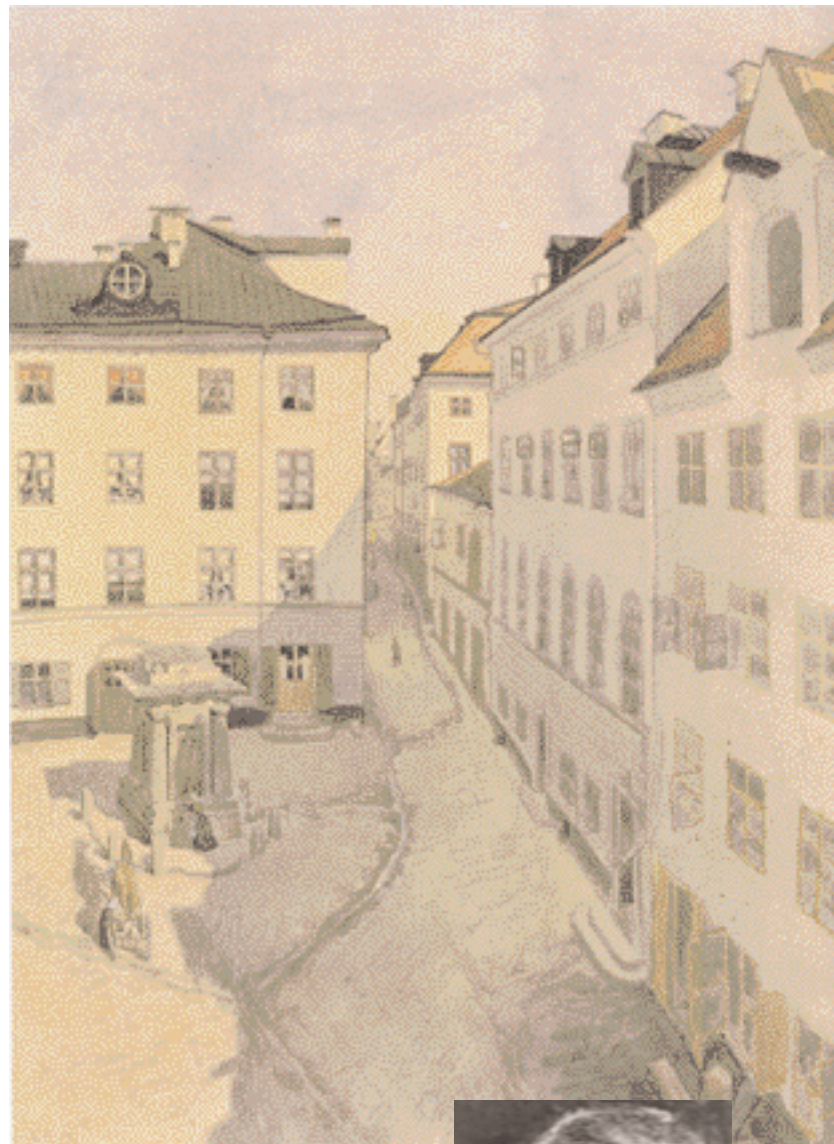
Förvånansvärt var att dessa norska vyer hade målats i Düsseldorf! Kung Oskar I var helt tagen och menade att svenska konstnärer måste följa i deras spår. Han lovade 1 000 riksdaler till den förste som ville bege sig dit. Ferdinand skrev till sin vän Bengt Nordenberg, som redan fanns i Düsseldorf:

»Äntligen har jag hunnit så långt, att min mycket påtänkta och omtalade Düsseldorfresa kommer att förverkligas. Hvad jag längtar ut till eder lilla koloni! Här är sorgligt såväl i konstvärlden som annars. Kolera är Gudilof i aftagande, och äro alla de mina vid god hälsa.«

Två veckor senare reste han ner, gifte sig med dottern till en konstnärsvän från Kanada, fick tre barn och stannade livet ut. Bara hans tavlor återkom och finns på museer i Sverige.

Düsseldorf blev ett kulturcentrum mellan Tyskland och Frankrike. Härifrån kom den revolutionärromantiska diktaren Heinrich Heine med sin folklighet och ironi, och här levde Robert Schumann, som attraherade det nya musikaliska geniet, Johannes Brahms. Staden hade en stor hamn vid Rhen med direkt ångbåtsförbindelse till London. Även industriellt var Düsseldorf ett centrum med egen börs och ett rikt borgerskap [1, 2].

Reslusten ut i världen efter Stockholmsutställningen 1850 var nu större än

Innan Ferdinand Fagerlin lämnade Sverige för att bosätta sig i Düsseldorf bodde han i Gamla stan i Stockholm. Akvarellen från år 1852 är en vy från barndomshemmet, Tyska Brunn och Svartmangatan.

någonsin, och under åren därefter kom en veritabel invasion av konstnärer till Düsseldorf, ett femtiotal bara från Sverige, men man strömmade till även från Norge, Finland, Baltikum och USA. De kunde här ostört utveckla sina nationella ideal. Det bästa exemplet är Emanuel Leutze från USA, med sin berömda tavla »Washington crossing the Delaware«.

Under Wilhelm von Schadows ledning utmärkte sig Düsseldorfskolan genom att lära ut att måla efter natur och förmedla tekniskt kunnande som färgblandningsrecept och att preparera du-

kar. Det var annat än vid Akademin i Stockholm, där undervisning i oljemålning inte förekom i början av 1850-talet. I Düsseldorf spelade dessutom kamratlig handledning en stor roll. Fagerlin hade bland sina elever Gustav Cederström, som blev känd genom monumentalmålningen »Karl XII:s likfärd över norska fjällen«.

Stämningsromantik och genremålning, som framställde karakteristiska situationer i vardagslivet, avlöste klassicismen. Düsseldorfarna uppsökte gärna en särskild trakt och skildrade med förkärlek dess folk- och landskapstyper. Ferdinand Fagerlin älskade t ex att avbilda holländska fiskare.

Dessutom var Paris inte långt borta, och många sökte inspiration av bl a Thomas Couture (1815–1879), som då var på modet. Förutom Fagerlin var det tjugosvenskar från Düsseldorf som studerat i hans ateljé, bl a August Malmström (mest känd för sin tavla »Grindslanten«), och de i sin tur påverkade senare Ernst Josephson och Anders Zorn i deras »nya realism« [3, 4].

Infektionssjukdomarna härjade nu överallt i Europa. Den mest fruktade var koleran, som på somrarna hemsökte de flesta hamnstäder. Scharlakansfeber, tuberkulos, lunginflammation, tyfus och paratyfus skördade tusentals dösoffer. Befolkningen och läkarna var maktlösa.

Ett litet exempel på den stora okunghet som rådde ända till slutet av 1800-talet är berättelsen om nämndemannen som hade fått kolera. Här får vi höra att frun i huset ville bota sin man med blodiglar, malörtsbesk och vin.

Sommaren 1855 var Ferdinand på sitt första besök i Sverige efter emigrationen till Düsseldorf, men eftersom koleran åter härjade i Stockholm reste familjen till släkten i Värmland. När man skulle återvända hände något som sannolikt räddade Ferdinands liv. Under ett besök på Nykroppa järnverk provades en ny liten spårväg för tackjärnstransport.

Den stora nyheten 1856 i Düsseldorf var då skelettben efter en primitiv människotyp hittades i en grotta i Neanderthal. Bilden visar den rekonstruktion av Neandertalmänniskan som gjordes 1906.

Bromsen fungerade inte, vagnen vält, Ferdinand vrickade foten och fick stanna ett par veckor längre än den övriga familjen, som återvände till Stockholm. Det var inte utan oro han tog avsked av sina kära.

Två dagar senare kom budet att Ferdinands föräldrar och hans 15-årige bror hade dött i kolera, en och samma dag, den 7 september, och redan var begravna. När Ferdinand återvände möttes han av underrättelsen att även en syster hade avlidit. Alltså fyra dödsfall i en och samma familj. Vilken tragedi!

Samma år upptäckte John Snow »the morbid poison« av koleran i Londons dricksvatten [5].

Året därefter, 1856, var »apmänniskan« den stora nyheten i Düsseldorf. Primitiva skelettben hade hittats nära staden i en grotta i Neanderthal. En del av kraniet visade en kraftig ögonvalk på den bakåtlutande pannan. När den berömda patologen Rudolf Virchow anlände från Berlin för att titta på skelettet skrattade han och sade att valken i pannbenet berodde på sjukliga förändringar, något som dock senare framgångsrikt bestreds av Thomas Huxley i England och Paul Broca i Frankrike.

Ferdinands son Henry hade utvecklats till en lovande konst- och musikbegåvad yngling. Han var tidigt med i Düsseldorfs konstliv. År 1888, när Henry var 17 år, började han hosta blod. Diagnosen blev »Lungenschwindsucht«, dvs lungsot. Åtta år senare avled han.

Man hade då ännu inte någon klar uppfattning om bakterier och smittspridning, trots att Robert Koch år 1882 hade upptäckt tuberkelbacillen.

Brännpunkt Düsseldorf hette en utställning som hölls årsskiftet 1987–1988 på Liljevalchs konsthall i Stockholm. Det var en artistiskt och begreppsmässigt utmanande nonfigurativ uppvisning av Joseph Beuys, som hade varit professor vid

Henry Fagerlin, här avbildad vid 10 års ålder av fadern (olja, 1881), dog i lungsot 17 år gammal.

konstakademin i Düsseldorf. Det visar att Düsseldorf även i våra dagar måste ha haft en speciell stimulans för nya idéer inom konsten.

Olav Thulesius
professor, Linköping

Referenser

1. Düsseldorf und der Norden. Kunstmuseum Düsseldorf; 1976.
2. Gauffin A. Ferdinand Fagerlin. Sveriges Allmänna Konstförening. Publikation XVIII, 1910.
3. Boime A. Thomas Couture and the eclectic vision. New Haven: Yale University Press; 1980. p. 524-34.
4. Blomberg E. Ernst Josephsons konst. Sveriges Allmänna Konstförenings Publikation LXV, 1956.
5. Snow J. On the mode of communication of cholera. London: J Churchill; 1855.